

РОЗДІЛ III. ОПТИМІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

УДК 37. 013.32.159.938.343.32.

О. Б. Кривонос

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ЕВРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ОПТИМІЗАЦІЇ УЧІННЯ

У статті розглядається проблема оптимізації процесу учіння учнів загальноосвітньої школи та студентів педагогічного університету. Характеризуються дидактичні можливості різних видів евристичної діяльності, зокрема, розв'язання творчих завдань, формування евристичних запитань, проектної діяльності учнів і студентів як важливого чинника оптимізації учіння.

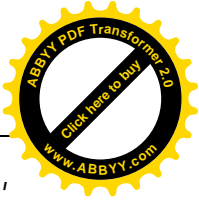
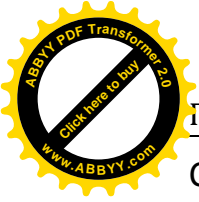
Ключові слова: учіння, оптимізація учіння, евристична діяльність, творча діяльність, творчі завдання, евристичні запитання, навчальний проект.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де мінливість стала рисою не тільки наукового і технічного прогресу, але й способу життя людей, освіта, в тому числі професійна, зобов'язана як передавати новим поколінням раніше накопичені знання, так і готувати їх до самостійного вирішення проблем, з якими особистість і суспільство раніше ніколи не зустрічались. Як вважає багато дослідників із філософських проблем сучасної освіти, в ній і зараз має місце переважування непродуктивного над продуктивним, автоматичного над творчим.

Таке становище в освіті не може задовольнити сучасне суспільство, де, по-перше, відбуваються все більш швидкими темпами якісні зміни у розвитку майже всіх галузей людської діяльності і, по-друге, з'явилися такі проблеми, які ми не можемо розв'язати, спираючись тільки на культуру минулих епох. Тому одним з найважливіших завдань сучасної системи освіти є її перехід до евристичних, проблемних методів навчання і виховання, які забезпечують формування творчої, гуманістичної особистості.

Особливе значення у формуванні такої особистості має процес учіння, що визначається здатністю учнів свідомо й самостійно засвоювати знання, набувати вміння й навички [2, 129]. Важливим є пошук шляхів оптимізації цього процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасна педагогічна та психологічна наука зробили значний внесок у вивчення проблеми учіння. П. Зінченко, М. Леонтьєв, Й. Лінгарт, А. Смірнов досліджували вплив свідомості на учіння й показали залежність запам'ятовування та відтворення від умов, у яких відбувається діяльність учнів, від методів навчання та інших чинників.

Спробу окреслити коло методів учіння зробили А. Алексюк, В. Вихрущ, М. Махмутов та В. Онищук. Необхідно відмітити наявність наукового дискурсу навколо різних аспектів поняття учіння на нинішньому етапі розвитку української дидактики.

Проте недостатня увага науковців, на нашу думку, приділяється перспективам удосконалення наявної системи організації учіння.

Одним із таких перспективних шляхів оптимізації учіння учнів і студентів ми вважаємо організацію їх евристичної діяльності.

Дидактична теорія, що передбачає побудову освіти на основі творчої самореалізації учнів і педагогів у процесі створення ними освітніх продуктів у відповідних областях знань і діяльності, називається дидактичною евристикою. Термін «дидактична евристика» відрізняється за змістом від терміну «евристика». Евристика в загально прийнятому розумінні – це наука про творчість, про творчу діяльність людей із метою отримання нових результатів у досліджуваних ними областях: кібернетиці, психології, медицині та ін. Дидактична евристика має іншу мету: розкриття індивідуальних можливостей самих творців – студентів і викладачів – за допомогою їх діяльності зі створення освітніх продуктів [4].

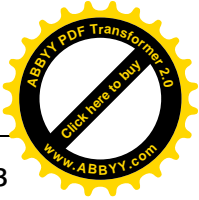
Теоретичні передумови й елементи такого навчання містяться в роботах Г. Альдшуллера, В. Андреева, П. Каптерева, М. Лазарева, М. Махмутова, А. Хуторського та інших. Психологічні проблеми евристичної діяльності учня розглядалися А. Брушлинським, П. Енгельмейером, Ю. Кулюткіним, А. Луком, В. Пушкіним.

Ще Я. Коменський закликав учителів навчати своїх учнів так, щоб вони досліджували і пізнавали самі предмети, а не запам'ятовували тільки чужі спостереження і пояснення.

Під евристичним методом найчастіше розуміється варіант словесного методу навчання. Останнім часом на теоретичному й емпіричному рівнях доведено, що даний метод, виведений на рівень методологічного принципу, здатний виступити основою нового типу навчання – евристичного.

В. Андреев називає евристичні методи основою навчально-творчої діяльності. «Евристичні методи – це система евристичних правил діяльності педагога (методи викладання) і діяльності учня (методи учіння), розроблені з урахуванням закономірностей і принципів педагогічного управління і самоуправління з метою розвитку інтуїтивних процедур діяльності учнів при вирішенні творчих задач» [1, с. 185].

Мета статті полягає у розкритті дидактичних можливостей евристичної діяльності як одного з провідних чинників оптимізації учіння учнів загальноосвітньої школи і студентів педагогічного університету.

Виклад основного матеріалу. У своєму дослідженні ми виходили з того, що одним із пріоритетних завдань, що стоять перед вітчизняною педагогічною наукою, є пошук шляхів і засобів формування активної творчої особистості, свідомого суб'єкта навчання, схильного до рефлексії та саморефлексії, здатного самостійно опрацьовувати й осмислювати значні обсяги інформації, постійно займатися самоосвітою, підвищувати власний рівень інтелектуального розвитку й професійної компетентності. Це зумовлює необхідність розробки методології управління пізнавальною діяльністю учнів на основі всебічного врахування закономірностей, принципів, сучасних форм і методів, особливостей, внутрішніх і зовнішніх умов останньої з метою досягнення найвищої ефективності засвоєння знань, набуття умінь та навичок – оптимізації процесу учіння.

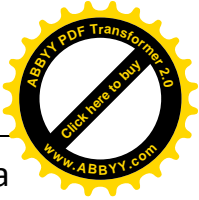
Філософсько-методологічною основою учіння є гносеологія, або теорія пізнання. Філософи розглядають це поняття як вид пізнання на основі відображально-перетворюючої діяльності суб'єкта, що полягає в тому, що нова інформація переробляється мисленням, співвідноситься з критеріями, виробленими в попередній творчій діяльності.

У психології учіння трактується як функція пам'яті й чинник внутрішньої активності: процес самокерованої пізнавальної діяльності людини, в основі самоуправління якою – вироблення умовних рефлексів та зіставлення нової інформації з тією, що є в пам'яті.

Дослідження сутності учіння як дидактичного поняття має тривалу історію. Одним із перших цим терміном ще в XVII ст. почав послуговуватися Я. Коменський, який розумів учіння як «набуття знань з різних дисциплін, уміння розв'язувати різні задачі, уміння виконувати дії з використанням знань» [3, 217].

До поняття «учіння» в різні часи у своїх наукових працях зверталися такі видатні педагоги: І. Герbart, В. Дістервег, Й. Песталоцці, К. Ушинський, А. Лай, М. Монтеcсорі та ін.

На сучасному етапі вивчення механізмів та особливостей процесу учіння як самостійної пізнавальної діяльності учня набуває особливого значення в контексті філософії дитиноцентризму в освіті. Покладена в основу парадигми сучасної освіти, ця філософія формує основні засади особистісно зорієнтованого навчання й виховання, оскільки ставить людину, неповторну її індивідуальність у центр педагогічної взаємодії, визнає людину з її особистими потребами і власним внутрішнім світом як повноцінного суб'єкта навчального процесу. Саме тому сьогодні учіння є одним із ключових дидактичних понять.

Не зважаючи на те, що існує суперечливий погляд науковців на дефініцію «учіння», усі дослідники визначають основну диференційну ознаку учіння – наявність свідомого вияву пізнавальної активності учнів і студентів у процесі засвоєння знань, набуття умінь і навичок. І хоча в сучасній дидактиці єдиного загальноприйнятого визначення учіння поки що не сформульовано, проте сутність цього поняття різні вчені розуміють однаково.

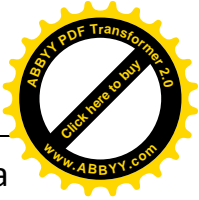
У дослідженні нами здійснено пошук шляхів оптимізації процесу учіння учнів і студентів. Ми висунули припущення, що учіння буде здійснюватись ефективно, якщо воно буде творчим і цікавим для тих, хто навчається.

З метою підвищення ефективності учіння нами впроваджувались різноманітні види евристичної діяльності.

Такий вибір обумовлений дидактичними можливостями евристичного навчання. Зокрема, проведений аналіз психолого-педагогічних досліджень підтверджує, що в основі евристичного підходу лежить психологія творчого мислення, процедура пошуку нового, намагання формалізації творчої діяльності. Навчально-пізнавальна евристична діяльність учнів і студентів спрямована на їх інтелектуальний розвиток, на самостійне творче здобування, перетворення й використання знань, навичок та умінь особистості, яка зможе адаптуватися у сучасному інформаційному просторі, що швидко змінюється.

Нам близька така думка авторів, і вона має принципове значення у нашому дослідженні.

Задача евристичної освітньої діяльності – конструювання учнем і студентом власної освіти через створення продуктів, що входять у зміст цієї освіти. Зовнішній освітній продукт учасника освітнього процесу забезпечує отримання ним внутрішнього продукту – зміна знань, досвіду, здібностей, умінь та інших особистісних якостей. Внутрішній продукт учасника освіти і є тим якісно новим результатом, якого досягає дидактична евристика [4, 185]. До внутрішнього продукту освітньої діяльності учнів і студентів ми відносимо і досліджувану нами їх здатність свідомо й самостійно засвоювати знання, набувати вміння й навички. Крім того, до власного освітнього продукту учнів і студентів ми відносимо загально-навчальні творчі вміння, які формуються під час евристичної діяльності і забезпечують оптимізацію учіння. Зокрема, аналітико-синтетичні (аналізувати, синтезувати інформацію, виділяти головне, суттєве, описувати явища і процеси); інформаційні (здійснювати інформаційний пошук, працювати з першоджерелами, з технічними джерелами інформації); креативні (генерувати ідеї, висувати гіпотези, здатність до фантазії, уяви, переносити знання і вміння в нові проблемні ситуації, виділяти суперечності, долати інерцію мислення).

Таким чином, евристичне навчання – це навчання, що ставить за мету конструювання власного сенсу, цілей і змісту загальноосвітньої і професійної освіти, що є головним у процесі учіння.

Нами досліджувався вплив евристичних (творчих) завдань на оптимізацію учіння учнів 11 – В класу Білопільської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 Сумської області.

Учасникам експерименту було запропоновано виконувати творчі завдання під час вивчення теми із зарубіжної літератури «Авангардистські та модерністські тенденції у поезії: західна поезія». Такі ж завдання пропонувались на тематичному контролі. Вони передбачали продукування розгорнутого висловлювання, яке ґрунтується на власному погляді учнів, на певне поняття, напрямок чи літературний твір.

Аналіз результатів дослідження здійснювався на основі порівняння рівня навчальних досягнень, продемонстрованого учнями класу в ході експерименту, та рівня навчальних успіхів, досягненого за результатами підсумкового контролю із зарубіжної літератури в попередньому навчальному семестрі.

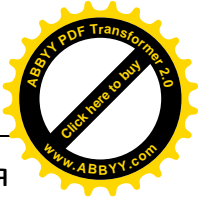
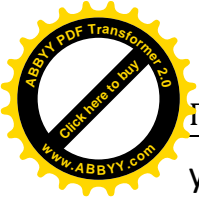
Як показали результати дослідження, відсоток школярів, що підвищили власний рівень навчальних успіхів із зазначеного предмета, сягнув близько 60%.

Отже, результати експерименту засвідчили, що використання творчих (евристичних) завдань може бути одним із шляхів оптимізації учіння учнів загальноосвітньої школи.

Нами досліджувались також дидактичні можливості евристичної діяльності щодо оптимізації учіння студентів філологічного та історичного факультетів педагогічного університету під час вивчення педагогіки. До таких видів діяльності ми віднесли формування студентами евристичних запитань під час розв'язання педагогічних задач та презентації результатів індивідуальних творчих завдань. Також ставились запитання, що містять декілька теоретичних положень стосовно порівняння різних категорій педагогіки, висунутих різними вченими; запитання, спрямовані на аналіз факту, який містить одну або декілька суперечностей; запитання, спрямовані на вироблення теоретичних положень: студентам пропонувалось спрогнозувати ймовірний перебіг подій за тих чи інших обставин.

Крім того, оптимізація учіння студентів здійснювалось через організацію їх проектної діяльності.

Залучення студентів до проектної діяльності оптимізує процес учіння, сприяє вирішенню питань самостійної підготовки майбутнього педагога щодо становлення його педагогічної компетентності з питань виховання

учнівської молоді. За допомогою проектної діяльності розвивається інтелектуальний потенціал студентів, їх самостійність, формуються творчі здібності та вміння, педагогічна позиція.

Навчальні проекти можуть мати досить різноманітну спрямованість діяльності, різний масштаб, терміни виконання, складність, але всі вони є проявом ініціативи студентів, індикатором їх прагнення до вдосконалення як самих себе, так і педагогічної дійсності, показником якості учіння студентів.

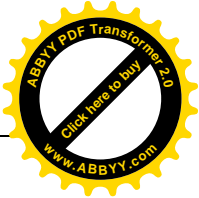
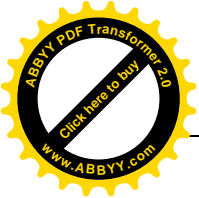
Ми пропонували студентам другого курсу перед проходженням першої педагогічної навчальної практики в молодших класах загальноосвітньої школи створити навчальні проекти з різних напрямків виховання школярів, які передбачають диференційований підхід в організації виховних заходів для учнів першого, другого, третього і четвертого класів. При цьому студенти повинні були теоретично обґрунтувати особливості фізичного, психічного та соціального розвитку молодших школярів кожного класу з метою врахування їх при проектуванні різноманітних заходів.

Студенти з великою зацікавленістю віднесли до такого виду евристичної діяльності, враховуючи, що після захисту цих проектів в університеті вони повинні були реалізувати їх у навчальній практиці. Під час проведення спроектованих заходів були присутні інші студенти, класний керівник і методист з педагогічного університету, що накладало особливу відповідальність на підготовку виховного проекту і його реалізацію.

Висновки. Таким чином, проведене нами теоретичне й експериментальне дослідження підтвердило позитивний вплив різних видів евристичної діяльності на оптимізацію процесу учіння учнів загальноосвітньої школи і студентів педагогічного університету. До такої діяльності ми віднесли, зокрема, розв'язання евристичних (творчих) завдань, формування евристичних запитань і проектну діяльність тих, хто навчається. Ці види діяльності створюють ситуацію успіху у формуванні загальнонавчальних і спеціальних умінь, які забезпечують учням і студентам уміння вчитися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Эвристика для творческого саморазвития : учеб. пособ. / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1994. – 247 с.
2. Слостенін В. А. Педагогіка : учеб. пособ. / Слостенін В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. / [под ред. В. А. Слостенина]. – М. : Изд. центр «Академия», 2007. – 576 с.
3. Хрестоматія з історії педагогіки. Частина II: Зарубіжна школа // Упорядники та автори вступних статей Сбруєва А. А., Рісіна М. Ю. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – 432 с.
4. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов / А. В. Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.

РЕЗЮМЕ

О. Б. Кривонос. Эвристическая деятельность как средство оптимизации учения.

В статье рассматривается проблема оптимизации процесса учения учащихся общеобразовательной школы и студентов педагогического университета. Дается характеристика дидактических возможностей различных видов эвристической деятельности таких как, решение творческих заданий, формирование эвристических вопросов, проектная деятельность учащихся и студентов.

Ключевые слова: учение, оптимизация учения, эвристическая деятельность, творческая деятельность, творческие задания, эвристические вопросы, учебный проект.

SUMMARY

O. Kryvonos. A heuristic activity as indicator of studying optimization.

In the article it is considered a problem of teaching optimization of studying process of secondary school pupils and university students. The various types of heuristic teaching opportunities (solving of creative matters, heuristic questions forming, pupils' and student's project activities) are determined in the article.

Key words: teaching, optimization of studying, heuristic work, creativity, creative tasks, heuristic questions, a training project.

УДК 371.13:316.454.52:373.3-087.874

Л. М. Крившенко

КУ Сумська СШ I–III ступенів №25;

В. В. Лях

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАПИТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриваються етапи та способи навчання молодших школярів запитальної діяльності. Приводяться приклади опорних таблиць із запитальними словами та індивідуальною картою з планом-алгоритмом для складання розповіді з елементами опису. Охарактеризовано основні здобутки з пошуку оптимальних шляхів і методів опанування запитальною діяльністю у процесі реалізації дидактичної технології навчання молодших школярів діалогової взаємодії.

Ключові слова: діалогова взаємодія, запитальна діяльність, банк запитань, опис, творчі методи, опорні таблиці, план-алгоритм, молодші школярі.

Постановка проблеми. Серед провідних напрямів реформування й модернізації навчання в початковій школі сучасна педагогічна наука визначає діалогову взаємодію вчителя й учнів як провідний спосіб оволодіння основними навчальними знаннями та вміннями. Цього можна досягти шляхом навчання молодших школярів запитальної діяльності, процес якого на сьогодні недостатньо розроблений. Багато дидактів звертаються до форм та методів діалогової взаємодії у школі, залишаючи поза увагою спрямованість і зміст технології навчання молодших школярів діалогової взаємодії.

Аналіз актуальних досліджень. Здійснивши аналіз методологічних основ діалогу (М. Бахтін, В. Берков, В. Біблер, Я. Буш, В. Давидов, В. Лекторський, С. Курганов), розглянувши його психологічні аспекти